

EKSPEDIENT ZA RAZUMEVANJE BLAGODEJNIH DOSEŽKOV SODOBNE CIVILIZACIJE

Rekli so, da je osnova za aktualne družbene procese integracija oziroma povezovanje.

Kaj so zgledi, ki vlečejo? Visoka morala in kultura, spektakularne ideje, koncepti, dosežki v umetnosti, sanjsko mesto, v katerem se cedita med in mleko, višja stopnja svobode, socialne pravičnosti, varnosti ali denar. Kdo se s kom povezuje, na kateri ravni in na kakšen način ter zakaj? Kako se na primer Albanija prepušča integrativnim procesom? Kaj je osnovni smoter vsega tega početja, kaj je razlog, kaj povod in kam to pelje?

Rekli so, da živimo v času, ko se pozibavamo med civilizacijo in barbarstvom.

Navzlic spektakularnemu razvoju tehnologije in znanosti, katere rezultatov niti ne moremo predvideti, se zdi, da se stvari ideološko in strukturno kotalijo navzdol, k družbeni regresiji, v kateri je barbarstvo realnost sedanjosti. Danes nič več ne ovira sproščene tehnike in znanosti. Samodejnost napredka vodi k višji stopnji razosebljenja človeka in mu vse bolj jemlje samoodgovornost. Od Krleževega Anti-barbarusa do Štihovih glos: "Ti vandali so dokaz silovite moralno duhovne krize, ki pa ni samo naša (slovenska) posebnost, marveč je tudi svetovno planetarna resničnost", je bil ta proces šele na pohodu. Danes tega niti ne zaznavamo več. Nekateri vidijo razloge v ameriškem kulturnem terorizmu, saj, kot so rekli, zmaga ni v orožju in tehnologiji, temveč v kulturi in umetnosti. Ampak kakšna je vloga sodobne umetnosti? Ali je umetnost še zmeraj orodje moralne vzgoje? Kot so rekli, glasba vzpostavlja red. Ali je to moč trditi tudi za sodobno glasbo? Kaj pa arhitektura in film? Živimo v času, ko se ne ve več, kaj je lepo in kaj grdo in ker se tega ne ve, se tem besedam izogibamo. Saj, kaj pa je to važno. Toda Platon v nekem znanem delu pravi, da ljubezen ni nič drugega kot želja, da se človek ovekoveči v lepoti in skozi njo. Tukaj se že pojavi problem. Človek se danes skuša ubraniti pred smrtjo s tehnologijo in ne več z lepoto ali vrlino, in s pomočjo nje s slavo ali z "dobrim glasom". Nesmrtnost v spominu na človekovo vrlino ali nesmrtnost pošasti z nekakšnim inženiringom?

Rekli so, da živimo v času krize vrednot, kar je danes že del splošnega mnenja.

Kaj velja za tisto, kar je v skladu z dobrim? O tem se je v starih časih vedno znova spraševalo. Kakšne so moralne zahteve, kakšni so današnji ideali vrlin kot virtus (beseda naj bi označevala lastnost, da je nekdo človek) ter na kaj se te vrline projicirajo? Kakšnih abstraktnih vrednosti, ki niso vrednosti zgolj religioznega značaja,

* Mag. Peter Gulič, Ministrstvo za okolje in prostor, Urad RS za prostorsko planiranje, svetovalec direktorja za republiški prostorski plan.

naj se človek oklepa in jih potrjuje v svojih delih? Virtus versus monstrum. Ali so danes vrednosti altruistično ali egoistično naravnane? Ali potemtakem branimo posameznika ali skupnost? Ali še vemo, kaj je izvor človeške sreče in kaj so korenine človeškega trpljenja? S čim smo zaslepljeni, da ne poznamo človeka?

Rekli so, da živimo v času, ko dosega idiosinkratsko v različnih kulturnih konstelacijah v akademskem diskurzu vse večji pomen.

Ali ni morda ta diskurs način, da se potisne v stran nujno potrebno raziskovanje današnje globalne ureditve? V današnjih teorijah niz dogodkov zamenjuje zgodovino, kulturni relativizem civilizacijo. Temu sledi val popularnosti nihilističnega postmodernizma in poststrukturalizma na akademijah. Neguje se strogi individualizem - označen z zagovarjanjem sprememb v življenjskem stilu in behavioristične idiosinkrazije.

Rekli so, da živimo v času, ko so besede tako konfuzne in oguljene.

Od tod tudi relativnost našega časa. Rekli so tudi, da se morajo v realnosti stvari uskladiti z implikacijami, ki jim pridajajo imena, če hočemo imeti dobro urejeno družbo. Vsako ime vsebuje določene implikacije, ki sestavljajo bistvo vrste stvari, za katero je določeno ime uporabljeno. Stvari se morajo torej ujemati s tem idealnim bistvom. To pomeni, da naj bo minister - minister, kmet - kmet, oče - oče, in sin - sin. Iz zgodovine vemo, da v obdobju vojskujočih se držav "pojmi niso bili točni in zato besede niso ustrezale. In ker besede niso ustrezale, se dejanja niso uresničila in zato morala in umetnost nista uspevali, kazni pa niso zadevale pravih..." (Konfucij). Kakšno vojno se gremo?

Rekli so, da današnji liberalni kapitalizem ekonomsko in kulturno vse bolj nivelizira in homogenizira družbo.

Ta proces je dosegel točko, ko isto blago, industrijska tehnika, družbene institucije, vrednote, in tudi želje, postajajo "univerzalizirane" do stopnje, ki je brez primere v času človeškega obstoja. Sodobni kapitalizem vztrajno razredčuje nepresegljivost "imaginativnosti" prejšnjih, bolj raznorodnih kultur.

Rekli so, da liberalna misel običajno zvuja družbeno na ekonomsko.

Liberali so se pogosto sklicevali na besedo svoboda v pomenu "avtonomija" in to delajo tudi danes. Njihovo tolmačenje avtonomije pravzaprav predpostavlja povsem določene dogovore, izven moči posameznika, oziroma zakone trga. Liberali se držijo pojmov "svobodnega trga" in "svobodne kompetence", ki so usmerjeni k "neizogibnim zakonom" politične ekonomije. S čim se bomo zavarovali pred grozečo bedo vsak dan številnejših posameznikov?

Prekomerni državni oblasti se zoperstavlja v prid predpostavljeni ekonomski avtonomiji. Kolektivnega posameznika pa drži nevidna roka kompetence. Kot pravi M. Bukčič, je paradoks v tem, da zakoni trga dominirajo nad udejanjanjem svobodne volje s strani istih suverenih posameznikov, ki tudi sicer sestavljajo skupen posameznikov.

Ali sta termina avtonomija in svoboda ekvivalentna?

Z vztrajanjem na nujnosti odstranitve osebne dominacije se avtonomija osredotoča na posameznika kot na oblikovano komponento in center družbe. Takšna "avtonomija" se sklicuje na strogo osebno "samovlado".

Kaj je s svobodo ne posameznika, ampak določene družbene skupine, tudi države?

L. S. Braun ugotavlja, da je danes skupina zbir posameznikov, abstraktnih posameznikov, nič več in nič manj. Tako se posameznik pojavlja ab novo s tem, ko mu je dano naravno pravo. Od kod prihaja ta "avtonomni" individuum? Kaj je osnova njegovega "naravnega prava" izven predhodnih premis in meglenih institucij? Katere družbene premise ga ustvarjajo, podpirajo in hranijo? Kot je poudaril zgodovinar anarhistične misli zadnjih nekaj let Peter Marshal, je bila poglobitveni prispevek anarhistični tradiciji integracija tradicionalnih decentralistov, nehierarhijskih in populističnih tradicij z ekologijo in to z razgledne točke leve filozofske in etične orientacije učenja o svobodni volji.

Kakšen je model suverenih posameznikov, ki zaenkrat še krmarijo te ladje?

Rekli so, da je to čisti tehnik, brezrazrednež, blesteča osebnost brez porekla, ki ne pozna drugega cilja kot svojo pot v svet, opremljen zgolj s svojimi tehničnimi in organizacijskimi sposobnostmi, brez psihološkega ter duševnega balasta, neprisljlen, zastopnik tehnokracije, ki je brez pomislekov in zavor. Kakšno vlogo igra posameznik in kakšne so njegove dolžnosti? Tukaj ne gre zgolj za izpolnjevanje dolžnosti, temveč tudi za spoštovanje dolžnosti - fides. Kaj vzpostavlja in ohranja zaupanje v celotno družbeno življenje? Kaj ljudi medsebojno povezuje? In kdaj postane posameznik oseba?

Rekli so, da je državna oblast danes prekomerna.

Zakaj? Ali je komu na poti? In kaj namesto nje? Širi se nezaupanje v državne institucije, vzporedno se, tudi s pomočjo države in predvsem bogatih donatorjev, ustanavljajo paradržavne organizacije. Tega ne razumemo in potemtakem ne moremo podpirati, saj ne moremo vedno znova igrati vloge poskusnih zajcev. Nobena racionalno formirana družba ne more obstajati brez institucij. Kaj je to, kar zagotavlja, da bo družba racionalna? Za kakšno družbo torej gre? Ali je za liberalno demokracijo sploh še relevantna? Kaj se zoperstavlja masi neizobraženih, ki lahko omogočijo nerazumna stališča? Ali zopet indocte ali pa osebe, ki lahko dojamajo in uresničijo dobro, oziroma so zmožne v mislih zajeti red v svetu v celoviti kompleksnosti. Nujno je preveriti stanje v najmanjši provincialni občini in pogledati, ali se tam spoštuje in išče izobraženost.

Rekli so, da realno prehaja v irealno.

Človek je zadal Zemlji več škode v 20. stoletju kot v vsej njeni zgodovini.

J. Cousteau vidi razloge v eksplozivni demografski rasti in zlorabi ekonomije. Lucidno zoperstavi ceno in vrednost. Ker ima vse svojo ceno, nič pa nima vrednosti, je nimata tudi čas in prostor, zato usoda bodočih generacij ni izhodni podatek v ekonomskih kalkulacijah. Vzrok te zmede je sodobno ekonomsko

življenje, ki se je spremenilo v abstrakcijo. Irealno je to, da je tržni sistem bolj vezan na stvari, ki ne obstajajo, kot na stvari, ki obstajajo.

Rekli so, da se stanje v družbi nujno reflektira tudi v prostoru.

V tem delu bo govora o tem, kako se družbeni koncepti (ekonomski, socialni) realizirajo v fizičnem okolju.

Govori se o dehierarhizaciji kot o svetovnem trendu tudi v prostorskem oziru. Čemu dehierarhizacija? Kot v primeru socialnih razmerij, ko je danes skupina zbir abstraktnih posameznikov, je namen dehierarhizacije vzpostaviti enako stanje še v prostoru. Tudi na hierarhičnosti temeljijo najrazličnejši odnosi znotraj celot. Celot in ne skupkov. Odnosi so znotraj celot določeni z lastnostmi komponente: obliko, velikostjo, še bolj pa z razvrstitvijo in lego. Ena od možnih korelacij komponent je hierarhičnost. Mukaržovski označuje hierarhičnost kot manifestacijo notranje enotnosti komponent. Mesta danes niso nič drugega kot neurejeno kopičenje poslopij. Nekoč so vedeli, da je ustvarjanje in vzdrževanje reda v skladu z dobrim. Nasprotno je vse tisto, kar je anarhično, kar predstavlja novotarijo in ogroža pravilnost ritma, kar ustvarja kaos, v skladu z zlim. Če smo zelo konkretni, je splošno znano, da omogoča hierarhična urbana mreža vitalnost mreže naselij, boljše dostopnost do delovnih mest in uslug, fizibilnost in s tem izboljšave javnega prometnega sistema, zmanjšanje onesnaževanja in rabe energije ter potreb po graditvi novih cest in druge tako gospodarske kot tudi socialne infrastrukture.

Istočasno se govori, da razdalje niso več pomembne. Vsi odnosi v določeni celoti niso nujno zasnovani na lastnostih enot. Tukaj so še razdalje, ritem, odnosi oziroma korelacije, ki zadevajo samo celoto. Značaj ritma vsekakor ni vsebovan v komponenti. Isto velja za zelo pomemben sklop odnosov v celoti, ki jih tvorijo oblika razporeditve elementov in razdalje v njej. Vidimo torej, da se pojavljajo tudi odnosi, ki se nanašajo na celoto. Sklepamo lahko, da so razdalje brez pomena v primeru, ko celote ni več.

Govori se o nepotrebnosti meja.

Toda Grki so zgodaj spoznali, da stvari vznikajo v "bivanje" šele tedaj, ko jim je podarjen obris, meja, določenost. "Tako je pojem meje dobil temeljni ontološki pomen že v pitagorejski kozmologiji" (Kocijančič v Parmenid). To lahko pomeni, da tistega, čemur ukinemo mejo, ni več. Če ne bo države in mesta, in torej civilizacije, kaj bo? Prvo, kar je naredil Romul, je bilo to, da je zaoral sveto brazdo. Družbeni ustroj je bil najprej prostorsko koncipiran. Res je Rim propadel kot globalna država, ostala pa je poselitvena, urbana in cestna struktura, arhitektura ter druga umetnost, jezik in pravo. Žal ne tudi tisto, kar je rimsko civilizacijo naredilo za civilizacijo, to je rimska morala. Kako se vzdržuje ravnovesje v svetu, v katerem so meje nepotrebne in kdo so sosedi? Kako vzpostavljati primerne odnose med ljudmi in jih varovati? Kaj je prostorski koncept skupnosti?

Govori se, da prostorski plani niso več potrebni.

"Ne pričakujemo, da je na ravni republike možno pripraviti prostorski plan, ki se običajno pripravlja za nižje ravni. Pomembno je le, da republika pravočasno sprejema različne smernice, s katerimi usmerja nižje ravni odločanja. Pri tem je pomemben formalni status smernic in način sprejemanja republiških smernic.

Republika tudi določi objekte in trase, ki imajo republiški pomen in postanejo za občine obvezni. Pri tem je pomembno ugotoviti ustreznost veljavnih kriterijev in podrobno preučiti postopek usklajevanja med regijo (občino) in republiko ter določiti mehanizme demokratičnega razreševanja neizogibnih teritorialnih konfliktov" (Dekleva J.).

Tudi v Evropi in v svetu je na makroregionalni ravni že dalj časa prisotna težnja po prehodu s celovitejšega prostorskega planiranja na sektorsko planiranje s presojami vplivov na okolje. Gre torej za ukinjanje instrumentov planiranja celot in za uveljavljanje instrumentov planiranja skupkov. Kapital gleda na dejavnost prostorskega ter urbanističnega planiranja kot na nepotrebno kompliciranje in vzrok zviševanja stroškov investicij ter skuša uveljaviti svoje partikularne interese in se otresti številnih stroškov skozi najrazličnejše oblike parcialnih planov, ki jih izvaja in udejanja država.

Na lokalni ravni (urbanistično načrtovanje) so tovrstne težnje še dosti bolj izrazite.

Najbolj aktualen primer je prizadevanje za ustanavljanje obrtnih, ekonomskih, "šoping" con. Izhajajoč iz vloge prostora kot absolutnega omejitvenega dejavnika, v katerem je brezpogojno potrebno spoštovati zakonitosti njegove reprodukcije (ekologijo), je taka težnja zelo kočljiva za kakršenkoli planski pristop k reševanju okoljske problematike in s tem povezano učinkovito reševanje okoljskih problemov. Vendar so težnje v svetu drugačne, iznajdeni so bili instrumenti za legalno izogibanje prostorskim planom, če so ti na poti ekonomskim interesom ali partikularnim družbenim ciljem. Po A. Thornleyu obstajajo trije načini premostitve normalnih in utečenih planskih postopkov: arhitekturni natečaji (arhitekturno urbanistični natečaji pri nas), "Spatial Development Orders" in "Urban Development Corporations". Vsak od teh uvaja alternativne mehanizme, ki omogočajo izogibanje veljavnim planom, če ti niso v skladu z aktualnimi "tržnimi" željami. Evropski misionarji celo v svojih dokumentih priporočajo Vzhodni Evropi, "da je nujen razvoj poselitvene strukture, ki naj zadovolji kriterije tržne ekonomije (učinkovitost javnih institucij, privlačnost urbanih/regionalnih lokacij (podčrtal avtor) za investitorje, tudi jamstvo planske zanesljivosti za tuje investitorje)" (Informal Council of Spatial Planning Ministers).

Cilj teh premostitev je vzbuditi zaupanje "trga" v tistih območjih, za katera tržno povpraševanje že obstaja. Vse to predpostavlja manjše vključevanje javnosti in manjše upoštevanje socialnih potreb. Gre torej za dominacijo tržnih kriterijev. Pri nas je že nekaj časa znana in uveljavljena praksa takoimenovanih urbanistično - arhitekturnih natečajev in delavnic, za katero stoji ideja nadomestitve planskega procesa in njegovih navezav na lokalno samoupravo z ekspertnim panelom. Gre torej za premostitev demokratičnih procedur in institucij tam, kjer so najbolj učinkovite. Trend je globalen, saj celo evropski dokumenti govorijo o seminarjih in delavnicah, kjer je javnost vključena (če je) zgolj skozi vladno - "nevladne" organizacije. Tukaj je iskati pravi pomen besede "mreža", ki se v zadnjem času tako pogosto pojavlja. Namesto da posameznik participira preko institucij, ki zagotavljajo demokratičnost procedur, se mu ponuja vključevanje v neke neformalne nebulozne organizacije, preko izvršilnih organov oblasti posredno povezane s centri odločanja. Tako se informacija ali zahteva, želja, predstava, ideja, posredovana s

strani posameznika, učinkovito prefiltrira. V nadaljnjem koraku se na višji ravni povezuje (občine, regije, makroregije) po principu fraktala zadeva ponovi (bilateralni, multilateralni seminarji in workshopi).

Poglejmo si aktualen primer. Kje je demokratičnost odločanja, ko se rezervacija prostora za novi CK kar naenkrat spremeni v lokacijo za izgradnjo "multipleks centra" (sistema malih in srednjih kinodvoran) in poslovnega objekta s pripadajočim javnim parterjem ter garažnimi površinami v dveh kletah na Slovenski cesti 14 do 16 v območju urejanja CO 1/27 - Šumi? Kot meščan sem za to spremembo namembnosti in razpis javnega, anonimnega, enostopenjskega, državnega programskega natečaja z vabljenim udeležencem za pridobitev urbanistično-arhitekturne rešitve izvedel iz dnevnega tiska, za razliko na primer od prebivalcev Züricha, ki jim je bila dana možnost, da se opredelijo do predloga za graditev hotela Sheraton v centru mesta. V Švici se z referendummi, ki so, mimogrede, stalna praksa, ne ogroža ali zlorablja demokracije, kot je slišati iz ust eminentnih politideologov. Ali je vse, kar lahko kot prebivalec tega mesta storim, da napišem članek o neprimernosti lokacije za tako dejavnost, kot je to storil (in uspel) Branko Cvetkovič v članku *Ko bik...* v primeru izgradnje hotela na Južnem trgu.

Na popolnoma enak način sem kot meščan izvedel za spremembe zazidalnega načrta za zeleni pas ob Gradaščici, ki je bil v urbanističnem izvedbenem načrtu in tudi v sistemu zelenih površin mestnega načrta predhodno opredeljen kot parkovno območje. Oddelek za urbanizem mestne občine je pri arhitektu naročil strokovno preveritev sporne lokacije za poslopje nove nunciature. In končno je bil razpisan interni natečaj za novo zgradbo nunciature v Ljubljani. Tudi v tem primeru javnost - meščani v prostorsko planskem procesu ne participirajo ampak lahko zgolj opozarjajo v dnevnem tisku.

Ne gre torej zgolj za ideje, koncepte, temveč tudi za instrumente za njihovo izvajanje. Glede na naravnost teh idej in konceptov je logičen zaključek, da prehajamo v brezprostorski svet. Ali se nahajamo v času, ko zlo dominira nad dobrim?

Rekli so, da mora človekovo delovanje temeljiti na principih.

Da bi razumeli današnjo stvarnost z vidika človekovega delovanja, podajam nekaj trajnejših principov. Razmerja, ki opredeljujejo odnose posameznih komponent in njihovih lastnosti znotraj celote, se v času spreminjajo, uravnavajo pa jih naravni zakoni in tudi človek. Razen principov, ki so pomembni zaradi tega, ker pojasnjujejo razvoj določene celote v času, je nujno definirati tudi principe delovanja človeka, še preden začne delovati. Vsak poseg človeka v določen prostorsko - naravni kontekst povzroča spremembe komponent, oziroma njihovih lastnosti, njihovih medsebojnih razmerij in razmerij do celote.

Predn začne človek delovati, mora najprej spoznati prostorsko - naravni kontekst, v katerega vstopa in namerava posegati in skušati delovati skladno s spoznanimi razmerji, ne da bi ta razmerja bistveno spreminjal ali celo porušil. To bi namreč izzvalo nujne nezaželene povratne reakcije, ki so, poznavajoč temeljne principe uravnavanja razmerij v naravnih sistemih, neizbežne. Na temelju teh spoznanj je možno človekovo delovanje opredeliti tudi normativno.

Konkretni principi delovanja morajo izvirati iz poznavanja konteksta predmeta, ki nas zadeva, kljub temu pa obstaja splošni princip, ki korespondira s prej predstavljenim nespremenljivim zakonom narave, ki je poetično predstavljen v Dao de jingu:

*"Kar želiš skrčiti,
velja prej razširiti.
Kar želiš oslabiliti,
velja prej okrepiti.
Kar želiš podreti,
velja prej postaviti.
Od koder želiš jemati,
tja je treba prej dati.
Temu pravim:
spoznati, preden se stvari razjasnijo..."*

Gre za princip, če ga nekoliko skrajšamo: "dati, da bi potem lahko odvzeli". Ne govorimo zgolj o pojavnem svetu kot predmetu vednosti, temveč tudi o svetu, v katerem "človek deluje" (Lesjak).

Lesjak po Lao Ziju razbira tudi teorijo delovanja:

- "V smislu prvega aspekta zakona premene naj bo delovanje racionalno, tako v smislu *varčnosti* kot *premišljenosti*. Opravi se je potrebno lotiti *na pravem mestu* in v *ugodnem trenutku*".
- "Specifična dinamika opozitov pa kot da le dodaja doktrino *zlate sredine*".
- "Vsako delovanje mora tako vzeti v zakup tisto, od česar se razločuje, na čemer gradi, nenehno se mora - kot delovanje, ki je to, kar je, prav zaradi svoje partikularnosti - *zavedati globalnosti*. Prav zato se je potrebno "držati *skromnosti* in *zmernosti*, ter opustiti vse *preobilno, ekstremno in ekstravagantno*". Tukaj je zmernost, v kontekstu delovanja, potrebno videti zlasti v opozitu *pretiranost*. Pretiranost se izkaže za slabše od nič narejenega.
- Fung Ju-Lan poudarja še *enostavnost* kot vodilno načelo ne samo delovanja, temveč tudi življenja (Ju-Lan).

Na osnovi kitajske izkušnje Lesjak kot temeljni princip človekovega delovanja v naravnem svetu postavlja *participacijo*. Princip, ki je v diametralnem nasprotju z današnjim, ko gre v bistvu za princip *premagovanja*, ki je bil že večkrat kritiziran, oziroma opredeljen kot nesmiseln, izkazal pa se je tudi kot problematičen (Rimski klub).